

manifestu dokladá i starostlivosť, ktorú klasici venovali prekladu svojich diel do iných jazykov.

Vedecký aparát k jednotlivým textom je v samostatnej knihe a obsahuje okrem opisu okolností ich vzniku, súpisu korektúr a variantov, vysvetliviek k jednotlivým materiálom, bibliografie a registrov aj rozbor publicistickej a editorskej činnosti Marxa a Engelsa.

Záverom: 10. zväzok podáva čitateľovi komplexnú predstavu o teoretickej i praktickej činnosti klasikov v rozmedzí dvoch porevolučných ro-

kov. Ak k tomu prirátame ešte to, že predložený zväzok obsahuje všetky zachované a prístupné práce, články, náčrty a pod. z pera Marxa a Engelsa, že minuciózne reprodukuje autentické, poväčšinou rukopisné predlohy a zachytáva vnútorný vývoj každého textu, dokonalý aparát a vynikajúce redakčné i tlačiarenské spracovanie, tak môžeme povedať, že 10. zväzok prvého radu sa určite stane cenným a trvalým prínosom do literárneho fondu marxizmu-leninizmu.

Svätopluk Zeman

PRÍNOSNÁ MONOGRAFIA O KULTÚRE

HAJKO, D.: Filozofia a socialistická kultúra. Veda, vydav. SAV, Bratislava 1979, 114 s.

Kniha Dalimíra Hajka *Filozofia a socialistická kultúra* spĺňa v oblasti kultúry a problémov s tým súvisiacich významnú funkciu a je obohatením našej vedeckej, filozofickej tvorby.

Práca sa člení na niekoľko okruhov, ktoré do seba organicky zapadajú a obsahuje analýzu základných problémov kultúry (definícia kultúry, kultúra a civilizácia, kultúra ako tvorivá činnosť človeka, kultúra a svetonázor, kultúra a vedecko-technický pokrok a napokon načrtáva problémy a perspektívy rozvoja kultúry).

V Úvode autor rozoberá *filozofické aspekty kultúry* a zdôrazňuje, že filozofia má medzi vedami, ktoré sa zaoberajú problematikou kultúry, osobitné miesto. Kultúra ako tvorivá činnosť človeka vrcholí v jeho socialistickej humanizácii. Kultúra ako „výsledok spoločenského spôsobu života“, ako špecificky ľudská činnosť spĺňa funkciu priesečníka tvorivých činností ľudí, ale súčasne ich aj stimuluje. Správne rozlišuje pojem kul-

túry a civilizácie, ale ukazuje i na to, že medzi kultúrou a civilizáciou *nieť neprekonateľnej hranice*. Dôvodí, že civilizácia musí znamenať aj humanizáciu, lebo kultúra spolu s civilizáciou je aj kultiváciou tých prostriedkov, činností, techniky, ktoré slúžia humanizácii prostredia človeka.

D. Hajko rozoberá štruktúrne prvky materiálnej a duchovnej kultúry, ale toto rozdelenie *neabsolutizuje* a ukazuje na to, ako táto problematika súvisí s technikou, ale aj s filozofiou. Hmotná a duchovná kultúra sú bezprostredne spojené cez rozličné právne, politické, ideové, kognitívne a etické zložky.

Osobitné miesto je v knihe venované Leninovej teórii „dvojakej kultúry“ (dvoch kultúr?). Možno by sa žiadalo tento problém aj *konkrétnejšie* rozobrať so zreteľom na súčasnú spoločenskú a kultúrnu situáciu vo svete a u nás a ako sa tento zložitý problém javí v súvislosti s utváraním sa socialistickej kultúry.

V časti *Kultúra ako tvorivá čin-*

nosť človeka sa Hajko zaoberá otázkami filozofie, etiky a humanizmu, otázkou osobnosti, do akej miery je osobnosť tvorcom kultúry a dejín. „Každá tvorivá činnosť má nevyhnutné materiálne východisko, spoločenský základ, z ktorého vychádza a ku ktorému na vyššej úrovni jeho vývinových zmien smeruje, využívajúc na realizáciu týchto zmien celú duchovnú potenciu človeka.“ (s. 38)

Pri analýze vzťahu jednotlivca — kolektív sa autor len „zbežne“ dotýka „elitárskych koncepcií“. Myslím si, že nie je dostatočne vysvetlená téza, že „zmyslom ľudskej existencie je rozvoj človeka ako samoúčelu“. (s. 47) Pojem ego a antropocentrizmus treba vysvetliť v spoločenských súvislostiach a v „kontexte sveta“. Rozvoj osobnosti a problém antropologizmu bolo treba začleniť do kolektivity, do triednych dejín ľudstva, lebo človek aj k svojmu „samoúčelu“ speje len ako príslušník kolektívu, danej sociálnej skupiny, triedy.

Pozoruhodné a prenikavé sú úvahy o kultúrnych hodnotách a normách, o ich historickej a spoločenskej podmienenosti, ktoré majú svoje miesto nielen v hodnotovej hierarchii, ale aj v celom procese aktívneho zmocňovania sa skutočností človekom. Kultúra je v ustavičnom pohybe a podľa toho sa menia aj kultúrne hodnoty. So zreteľom na dialektiku progresu a regresu je niekedy ťažko definovať kultúrnu hodnotu, aj keď skutočná kultúrna hodnota je súčasťou pokroku, je „pokrokotvorná“. Pokrok spoločnosti je v dialektickom vzťahu ku kultúrnym hodnotám. (s. 51—53)

Hajko rozlišuje dva druhy kultúrnych hodnôt: *primárne*, zahrnujú tvorivú činnosť v umení (ale nielen v umení), pomocou ktorých sa realizujú pokrokové ciele ľudstva a hodnoty *sekundárne*, estetické a morál-

ne, ktoré do kultúrnej sféry patria druhotne (?). Zdá sa, že roztriedenie kultúrnych hodnôt je zložitejšie ako uvádza autor.

Významné miesto v autorových úvahách zaujíma problematika *kultúrnej revolúcie*. Sem možno zahrnúť aj demokratizáciu kultúry a zmeny v spôsobe života. Je samozrejmé, že tieto problémy nesúvisia len „s podstatou kultúrnej revolúcie“, ale majú omnoho širšiu sféru spoločenského pôsobenia. Kultúrna revolúcia je organickou súčasťou tvorby novej spoločenskej skutočnosti. Leninovu tézu, že pre utvorenie socializmu je potrebná určitá kultúrna úroveň, možno chápať aj tak, že revolúciou sa utvárajú predpoklady aj pre kultúrnu úroveň. V súvislosti s otázkou demokratizácie kultúry autor sa dotýka aj proletárskej kultúry, ktorá sa podľa Lenina opiera o celú doterajšiu (pokrokovú) kultúru. Súhrn týchto zmien znamená aj utváranie nového spôsobu života, „tvorbu nového človeka“. (s. 59—61) Týmto otázkam venuje Hajko záverečný odstavec druhej časti svojej práce.

Kultúrna revolúcia a demokratizácia kultúry vo svojich spoločenských dôsledkoch vedie aj k zmene celého spôsobu života ľudí, mení aj ich „vnímanie sveta“ a učí ľudí tvorivo myslieť, pracovať, žiť, slovom aj tvoriť kultúru. A tento kvalitatívny skok v živote ľudí je aj tvorbou socialistickej kultúry. V nej bude tvorba ako „primárna kultúrna hodnota“. Hajko uzatvára svoje úvahy v tom zmysle, že kultúrna revolúcia a demokratizácia kultúry znamená aj v súvislosti s vedecko-technickým pokrokom zvyšovanie kultúrnej úrovne ľudí.

V časti *Kultúra a svetonázor* sa podrobne rozoberajú otázky socialistickej kultúry a skúma sa aj funkcia umenia pri formovaní socialistického vedomia. Východiskom je Leninova

téza, že vzťah ku kultúrnemu dedičstvu (k jeho pokrokovým zložkám) treba chápať ako základ pre rozvoj novej, socialistickej kultúry. V súvislosti s týmto vzniká aj otázka, ako využiť pokrokovú javy v kultúre súčasného kapitalizmu (vo vede, umení, technike a i.). Toto sa musí diať v súlade s marxistickým svetonázorom a má slúžiť k posilneniu socialistickej kultúry a socialistickeho spoločenského vedomia. Hajko v tejto súvislosti hovorí o tvorivom prístupe ku kultúrnemu dedičstvu v širšom zmysle. Tejto otázke — „tradícií a novátorstvu“ — venuje autor celú podkapitolu. (s. 67—71)

Hajko pri rozvíjaní svojich myšlienok o novej, *socialistickej kultúre* vychádza z Leninových názorov o používaní „materiálu“ buržoáznej kultúry a prácu „buržoázných odborníkov“ v oblasti vedy a umenia. Pri všetkej diskontinuite musí byť zachovaná aj kontinuita kultúry, a to v tom zmysle, že tvorcovia socialistickej kultúry zo „starej kultúry vyberajú tie časti, prvky a stránky, v ktorých sa anticipovali potreby novej spoločnosti a ktoré sa preto dajú použiť pri formovaní novej (socialistickej) kultúry“. Autor zdôrazňuje, že bez tradície (pokrokovej) by pojem novátorstva stratil akýkoľvek zmysel. (s. 70—71)

Je celkom prirodzené, že v súvislosti s problémami kultúry a filozofie je venovaná zvláštna pozornosť aj *otázke umenia a jeho funkcii pri formovaní socialistickeho vedomia*. „Vzostup“ kultúry znamená nielen dvíhanie úrovne kolektívu, ale aj myšlienkový a mravný rast jednotlivcov. V tomto procese pripadá nezastupiteľná úloha umeniu. Nejde len o to, že umenie je ako „špecifická estetická forma“ organickou zložkou kultúry a má významnú úlohu aj pri poznávacej a emotívnej činnosti jed-

notlivcov. Umenie je významný spolutvorca socialistickeho vedomia ľudí, a tým je aj spolutvorcom socialistickej kultúry a jej hodnôt.

Vysoko hodnotím Hajkove úvahy o umení, vynikajúce dôkladnou znalosťou materiálu, predmetu a prenikavosťou analýzy rôznych stránok vzťahu kultúry, umenia, ideológie, filozofie, politiky. Dôsledné uplatnenie dialektickej metódy mu umožňuje prenikáť cez javy aj k podstate skúmaných procesov. Autor zdôrazňuje humanistické poslanie umenia, najmä jeho funkciu v socialistickej spoločnosti pri pretváraní spoločenskej reality a pri formovaní vedomia a charakteru jednotlivcov. V tejto časti úvah sú analyzované aj javy, ktoré nie sú v súlade s postojom socialistickeho človeka (sú to prežitky malomeštiactva, „kult“ materiálnych hodnôt, sebeckto, „lahký“ život a pod.). Na str. 80 sú použité nejasné formulácie: „umenie rozvíja *svoje* mravné hodnoty a rozširuje *svoje* vedomosti“.

Poslednú časť diela tvoria *problémy kultúry a vedecko-technického pokroku*. Tu sa v zhustenej forme prenikavo analyzujú zmeny v charaktere kultúry, v jej funkcii a v spôsobe realizácie kultúrnych hodnôt v súvislosti s vedecko-technickým pokrokom. Myšlienka, že „technika predbieha človeka“, platí aj v tom zmysle, že „konzumný“ spôsob života predbieha výšku a morálku socialistickeho človeka a vyvoláva v rozvoji spoločnosti rad ťažkostí a problémov.

D. Hajko so znalosťou ukazuje na *všestranný a hlboko zasahujúci vplyv vedy a techniky do života socialistickej ľudí* (vplyvy industrializácie, vznik priemyselných centier, masová kultúra, voľný čas, komunikácia kultúrnych hodnôt atď.). V súvislosti so „štruktúrou a dynamikou“ výrobných síl, zmenami vo výrobe, ekonomike,

organizácii a riadení výrobných aj nevýrobných oblastí sa ťažisko ľudskej práce presúva do tvorivej činnosti. Nové kultúrne hodnoty a kvalitatívny rast kultúry — ako typ tvorivej činnosti človeka — javia sa nielen ako zdroj inšpirácie, ale aj ako „moment korigujúci prírodné derivácie, ktoré by mohli viesť k dehumanizácii využívania výsledkov vedecko-technického rozvoja“. (s. 85)

Revolučné prevraty vo vývine spoločnosti vedú aj k zmenám vo funkcii kultúry: kultúra začína fungovať ako vyjadrenie hodnotovej orientácie novej (robotníckej) triedy. Utvárajú sa kvalitatívne nové podmienky ľudského života (voľný čas, výchovný systém, zmeny civilizačného procesu, humanizácia životného prostredia). Pokrok vo vede a technike v rozvíňutej socialistickej spoločnosti prispieva k „uskutočneniu reálneho humanizmu ako jadra socialistickej kultúry“. Spoločenské dôsledky vedecko-technického pokroku nezávisia len od samej techniky, ale od charakteru spoločenského systému.

Záverečná časť poslednej kapitoly zhrňuje *problémy a perspektívy*. Autor sa tu zaoberá otázkami priemyselných centier, problémom „kultúrnych zázemí“, veľmi zaujímavé a podnetné sú tiež jeho myšlienky o „deaktivizačnom charaktere osvojovania si kultúry cez masovokomunikačné prostriedky“. Ide vlastne o to, ako môže človek zvyšovať svoju individuálnu aktivitu pri vnímaní (pasívnom) informácií a ako možno v tomto zmysle napomáhať a podporovať aj činnosť „amatérov“.

Pokrok vo vede a technike sa stal predpokladom pre spoločenský pokrok, aj keď tu existuje *dialektická väzba*. Ide o to, aby sa tvorcovia kultúry neuzatvárali do svojich úzkych odborov, ale aby svoje vedomosti využívali s príslušným rozhľadom, kul-

tivovane, s ohľadom na perspektívy ďalšieho rozvoja. (s. 94)

Hajko presvedčivo dôvodí, že príčinou pomalejšej integrácie kultúrnych hodnôt je nerovnaký vývinový stupeň rôznych spoločností a kultúr. Bolo by potrebné (podľa mojej mienky) väčmi zvýrazniť rozdielne kultúry súčasného sveta a nedeliť ich len geograficky na „kultúru európskeho Západu a ázijského Východu“; naznačiť sociálne, triedne a ideologicky hraničnú, deliacu čiaru medzi kultúrou socialistických krajín a kultúrou ostatného (kapitalistického a rozvojového) sveta.

Úvahy o filozofii kultúry a o vplyve vedy a techniky na spoločenský vývoj a na samu kultúru autor uzatvára v tomto zmysle: veda ako súčasť kultúry sa musí stať „jedným (a druhým je umenie, A. S.) zo spôsobov seberealizácie človeka“ a súčasne „racionálnym vyjadrením nového postavenia človeka uprostred ekonomických a sociálnych väzieb“. (s. 96)

Integráciou všetkých zložiek a činností — v socialistickej spoločnosti — ide vlastne o *realizovanie socialistického humanizmu*. Zdalo by sa, že Hajko v celej tejto zložitej problematike nevenoval náležité miesto filozofii. To je však omyl. Filozofia a filozofická analýza je prítomná v jednotlivých textoch a napokon je obsiahnutá v celkovej koncepcii práce.

Kniha Dalimíra Hajka je po každej stránke starostlivo a odborne na výške koncipovaná a znamená prínos do problematiky kultúry. Upúta aj neodborníka, každého čitateľa, ktorý má záujem o problémy filozofie a kultúry. K hodnote diela prispieva aj formálne vybavenie, ako je: zoznam literatúry, ruské a nemecké resumé, menný a vecný register, čo nepochybne uľahčuje orientáciu v obsahu a jednotlivostiach tejto hodnotnej knihy.

Andrej Sirácky